

צילום: Flickr/Crustmania

צמחונות סביבתית

שאימים אלה יורעו בהרבה עקב עליה של כ-50% בצריכת בשר גלובלית עד 2050, בעיקר בסין ובהודו.

לגבי גזי החממה נוצרה מחלוקת על הנתונים ועל שיטות ההערכה. הסוכנות להגנת הסביבה האמריקאית (EPA) העריכה את משק החי ב-6% מסך פליטות ארה"ב (2008) ואח"כ תיקנה את המספר ל-9.4% (2012). האו"ם תיקן בהמשך כלפי מטה את הערכותיו, אולם מנגד המכון הסביבתי WorldWatch העריך ב-2011 שמדובר דווקא באחוז משמעותי בהרבה של 51%. על רקע זה, יו"ר הפאנל הבין ממשלתי של האו"ם לנושא שינוי האקלים (IPCC), הד"ר רג'נדרה פצ'אורי, זוכה פרס נובל ב-2007 וצמחוני אדוק, המליץ להימנע או לפחות להפחית מאכילת בשר. לדבריו, "מלבד צמחונות, אכילת כמות מעטה יותר של בשר היא הצורה היעילה ביותר שבה אדם בודד יכול לתרום להפחתת ההתחממות הגלובלית". עמדה זו נתמכה ע"י דו"ח נוסף שפורסם ע"י אחד הארגונים הסביבתיים החשובים ביותר, "הקרן העולמית לחיות בר" (WWF), שהקדיש את הפרסום השנתי שלו ("כוכב הלכת החי") בשנת 2010 לנוקים הסביבתיים של תעשיית הבשר.

כלומר, קיימות (sustainability) ומזון מן החי הם מושגים סותרים. הדרך לקיימות סביבתית עוברת דרך ויתור על בשר (כולל עוף ודגים), אולי אף ויתור על מזון מן החי בכלל (כולל ביצים ומוצרי חלב): צמחונות או טבעונות. למעשה, האשמת תעשיית הבשר בחורבן סביבתי אינה חדשה. כבר בראשית העידן הסביבתי, ב-1971, פורסם בארה"ב ספר בשם Diet for a Small Planet, שמכר כמעט 2 מיליון עותקים ושינה את האופן שבו חושבים על צמחונות. הכותבת, Francis Moore Lappe, הוטרדה במיוחד מהאפשרות של רעב

לאורך השנים, לצד שיתופי פעולה והסכמות, היו גם חילוקי דעות שונים בין הסביבתנים לתומכי הצמחונות והטבעונות המוסרית, אך קיימת בין התנועות הסכמה גורפת היום על הצורך לעצור את תעשיית המזון מן החי

בשנים האחרונות מתהדק שיתוף הפעולה שבין הצמחונות והטבעונות המוסרית לבין סדר היום הסביבתי. סדרה של מחקרים ודוחות ביססו את הטענה כי יש לצמצם ואף להפסיק אכילת מזון מן החי ומוצריו, בעיקר בשר, בשל השלכותיו הסביבתיות. בכך, נוצר חיבור בין שתי תנועות קרובות אך שונות המבקרות את יחס האנושות אל היצורים האחרים ואל הטבע: שיח זכויות בעלי החיים והתנועה האקולוגית.

החיבור שבין צמחונות וסביבה קיבל פרסום עולמי כשפורסם ב-2006 דו"ח של סוכנות המזון והחקלאות של האו"ם (FAO) תחת הכותרת "צלו הארוך של משק החי". הדו"ח העריך כי משק החי פולט כ-18% מסך הפליטות האנתרופוגניות (מתוצרת האדם) של גזי חממה - יותר מתחבורה (13%). הדו"ח גם העריך שכ-80% מכריתת היערות קשורה לגידול בשר, בין אם כאדמות מרעה ובין אם לצורך גידול גרעינים למשק החי. מהדוח עלה כי תעשיית הבשר מהווה גורם לסדרה של מפגעים סביבתיים חמורים נוספים ובהם דלדול

אדמות (אובדן topsoil), זיהומי אוויר, מים וקרקע, אובדן מגוון ביולוגי, תשומות אנרגיה גבוהות ובזבוז מים עצום. נתונים של "טביעת הרגל המימית" - מדידה של מספר הליטרים של מים שהושקעו בייצור ק"ג אחד של מזון - העלו שייצור ק"ג בשר עוף כרוך ב-4,330 ליטרים, גבינה 5,060, בשר כבש 10,400, ובשר בקר 15,500 ליטר (ביצים - 3,300 ליטר לק"ג או כ-200 לביצה אחת), וזאת לעומת תזונה צמחונית היעילה בהרבה: עגבניות - 200 ליטר לק"ג, חסה - 240, תפוחי עץ - 700, אורז - 2,500, שעורה או חיטה - 1,300.

הדו"ח גם העריך שכ-80% מאובדן יערות הגשם באמזונס קשור לגידול בשר, בין אם כאדמות מרעה ובין אם לצורך גידול גרעינים למשק החי

ד"ר דניאל מישורי הוא חבר סגל בביה"ס ללימודי הסביבה ע"ש פורטר ובחוג לגיאוגרפיה וסביבת האדם באוניברסיטת תל אביב // דוא"ל: d.mishori@gmail.com

<<< גלובלי, על רקע תעשיית הבקר של ארה"ב, וראתה בתזונה צמחונית (כולל מוצרי חלב) פתרון מספק. באמצעות סטטיסטיקה מפורטת היא הראתה כיצד שטחי קרקע עצומים נהרסים בשל רעיית בקר, או מוקדשים לגידול גרעינים כמזון לתעשיית הבשר. היא הראתה כי דרושים 21 פאונד של גרעינים כדי לייצר פאונד יחיד של בשר בקר. 16 שנים אחר כך, ב-1987, פורסם ספר נוסף בשם *Diet for a New America* שבו הראה ג'ון רובינס כי פחות ממחצית שטחי הגידולים החקלאיים בארה"ב מיועדים למאכל אדם, וכל השאר משמש מזון לבעלי חיים בתעשיית הבשר. לפי חישוביו של רובינס, היחס בין כמות הגרעינים לבין תוצרת הבשר טוב מעט יותר (1 ל-16), עדיין בזבוז משווע. רובינס הדגיש בספרו שתי סוגיות אחרות: האכזריות שלא תיאמן בתעשיית הבשר, והסכונים הבריאותיים לבני אדם מתעשייה זו. בספרים אלה, ובנוספים (למשל, *Beyond Beef* של ג'רמי ריפקין מ-1992), התברר כי תעשיית הבשר מהווה בעיה מוסרית, בריאותית וסביבתית כאחד. מבחינה זו, יוזמת "שני צמחוני" (*Meatless Monday*), הפחתת אכילת הבשר מנימוקים סביבתיים, מהווה המשך ישיר של דיונים אלה. יש לציין כי חלק ניכר ממובילי היוזמה הם טבעונים או צמחונים מטעמי מוסר (מיקי יחימוביץ, למשל), ועבורם השיקול הסביבתי מהווה נימוק טוב לקידום סדר יום מוסרי ביחס לבעלי החיים.

הפיצול והחיבור בין האקולוגיה לשיח זכויות בעלי החיים

החיבור בין אקולוגיה וצמחונות אינו מובן מאליו. במקור, מדובר על שתי תנועות שהתפתחו במקביל, אך בנפרד, אם כי תמיד היו ביניהן יחסי גומלין. המשותף ביניהן הייתה ההתנגדות לתפיסה האנתרופוצנטרית (האדם במרכז), לפיה רק לאדם יש מעמד מוסרי ורק אינטרסים של בני אדם נחשבים. בעלי

החיים האחרים או הסביבה נחשבים לפי תפיסה זו כחפצים בלבד. לפיכך שתי התנועות נתפסו בעוסקות באותו הדיון עצמו (זכויות הטבע) מהיבטים שונים. תנועת זכויות בעלי החיים והצמחונות המוסרית התפתחה במאה ה-19, והיו לה קשרים הדוקים עם התנועה ההומניסטית שנאבקה כנגד הסחר בעבדים ועבודת ילדים ובעד זכויות לנשים ולפועלים. המאבק כנגד אכזריות המופנה כלפי בעלי החיים נתפסה כהמשך המאבק כנגד אפליה ואכזריות באשר היא. היחס לבעלי החיים תואר החל מ-1970 כ"סוגנות" (*Speciesism*). על משקל סוגים אחרים של אפליה כמו גזענות, סקסיזם (אפליה מטעמי מגדר), או גילנות (אפליה מטעמי גיל). ביטוייה הבולט של גישת זכויות בעלי החיים היא בהימנעות מאכילת בשרם של יצורים אלה: צמחונות, ובהמשך גם טבעונות (שכן גם אכילת ביצים או מוצרי חלב נתפסת כניצול, במיוחד לנוכח דפוס היחס לבעלי חיים בתעשיות אלה).

במקביל לראשית תנועת זכויות בעלי החיים התפתחה התנועה הרומנטית, שהדגישה את המשמעות הרוחנית והערכית של הטבע ושל אזורי הבר (*wilderness*). "הדרך לאלוהים עוברת ביער", אמר ג'ון מיוור, מייסד פארק היוסמיטי והסירה קלאב, הארגון הסביבתי הראשון בעולם שיוסד כדי להגן על ההרים והערבות מפני תנופת הפיתוח הכלכלי של ראשית המאה ה-20. התנועה הסביבתית, שהופיעה בשנות השישים של המאה ה-20 על רקע מודעות גוברת למשבר האקולוגי הרב מערכת, היוותה גם המשך לתנועת שימור הטבע וגם בת ברית לתנועות חברתיות כמו זכויות האזרח (שחורים) ושחרור האישה בארה"ב. רבים חיפשו מופת באתיקה האקולוגית ("אתיקת האדמה") שניסח שנים קודם אלדו ליאופולד, יערן ופרופ' באוניברסיטת ויסקונסין, שקבע כי "דבר מה הוא נכון אם הוא נוטה לשמר את השלמות היציבות והיפוי של הקהילה הביוטית (המערכת האקולוגית. ד.מ.). הוא שגוי אם הוא נוטה בניגוד לכך". המשמעות היא שטובת המערכת

האקולוגית על כל מרכיביה, הרים, עצים, צמחים ובעלי חיים, נחשבת לרלוונטית מבחינה מוסרית, ולא רק אינטרסים של בני אדם. מצד שני, אלדו ליאופולד עצמו היה צייד: אכילת בעלי חיים נתפסה כחלק מהסדר האקולוגי, ולא כהפרתו. על רקע זה התפתח קרע בין התנועה לזכויות בעלי חיים לבין האתיקה האקולוגית שנוסחה במאמר בשם "סיפור משולש". במאמר זה, אתיקון סביבתי בשם קליקוט טען ששיח זכויות בעלי החיים מהווה המשך לשיח הליברלי של זכויות של יחידים. קליקוט טען שהאתיקה הסביבתית, לעומת זאת, מבוססת על אתיקה "הוליסטית", לפיה טובת המערכת (האקולוגית) מהווה ערך מרכזי. באתיקה כזו אין איסור על הרג או אכילת חבר אחד במערכת האקולוגית על ידי חבר אחר, ממש כפי שבעלי חיים טורפים אוכלים אוכלי-עשב, ואלו בתורם מכלים צמחייה, שגם לה יש מעמד מוסרי באתיקה סביבתית הוליסטית. אתיקה זו, אם כן, אינה אוסרת על הרג לצורכי הקיום, ובכך גם לא מחייבת צמחונות, אם כי קליקוט הסתייג נמרצות מתעשיית הבשר בשל הפיכת בעלי החיים ל"מכונות ביולוגיות". מבחינה זו, הביקורת הסביבתית על תעשיית המזון מן החי עשתה רבות כדי לקרב בין שתי תנועות חברתיות אלה, כשפעילים רבים מצאו את עצמם מזדהים עם שני הרעיונות - שמירת הטבע והגנה על בעלי החיים - ומוצאים ביניהם קשרים מוסריים הדוקים, המוצאים ביטוי גם בגידול המרשים בצמחונות ובטבעונות בישראל.

כיצד תיראה חקלאות מזון מקיימת?

הקונצנזוס שנוצר בין התנועה האקולוגית לבין הצמחונות נובע מהתנגדות המשותפת והגורפת לתעשיית המזון מן החי. המאפיין תעשייה זו כיום היא השתלטותם של תאגידי ענק על השוק תוך דחיקת החוות המשפחתיות מהעבר. תיעוש משק החי הפך את בעלי החיים ל"מכונות" ש"מעובדות" באופנים אכזריים שהושוו, בצדק לדעתי,

צילום: Flickr/Farm Sanctuary

“מי שאוכל דרך קבע מוצרי בעלי חיים מחקלאות תעשייתית אינו יכול לקרוא לעצמו סביבתן בלי לעקר מילה זו ממשמעותה”

כנגד תעשיית המזון מן החי, ובמיוחד כנגד תעשיית הבשר. מזון צמחוני ואף טבעוני, הפך למקובל באירועים של קהילות אקולוגיות וגופים סביבתיים. סטטיסטיקות לפיהן צריכת הבשר יורדת בעולם המפותח מתקבלות באהדה, כהתקדמות לעבר עולם מקיים יותר. מבחינתם של סביבתנים רבים, תעשיית הבשר מייצגת את כל מה שחייבים לתקן ומהר בעולם תאגידי, הפועל במסגרת שוק “חופשי”, המקדש את שורת הרווח על פני ערכים אחרים כמו רווחת בעלי החיים, צדק חברתי או קיימות. במסגרת עולם מקיים אין מקום לתעשייה כזו, היוצאת כנגד הטבע מכל היבט אפשרי: כליאת בעלי החיים בתנאים מעוררי חלחלה, המזון הניתן להם, הטיפול ב”מכונות” ביולוגיות ואמללות אלה והחצנת העלויות והנזקים לחברה ולסביבה. יש לקוות כי מגמות כמו תנועת “שני צמחוני” יצברו תאוצה לכדי חרם ציבורי נרחב על תעשיית הבשר, ועל תעשיית המזון מן החי בכלל (כולל תעשיית הביצים, הדגים והחלב של היום), בשם שיקולי מוסר הרלוונטיים ליצורים אינטליגנטיים ורגישים הזכאים לממש את טבעם, ובשם שיקולי הסביבה שבלעדיהן חברה בת קיימא אינה מן האפשר. ///

תעשייה זו, ולא צמחונות. כמוכן שאין להתיר רעיית יתר והרס אדמות, הנובעים מתעשיית מזון ענקית, אולם במקרה של משק קטן, בו יש בעלי חיים מעטים, יביאו אלה תועלת רבה באמצעות דישון הקרקע באמצעות הפרשותיהם. כך הם יהפכו לתורמים לאדמה ולמערכת האקולוגית ולא להפרעה. כלומר, הם מסכימים לחלוטין עם קביעתו של ג'וזף ספרן פויר, שחקר בספרו “לאכול בעלי חיים” את תעשיית הבשר בארה”ב, לפיה “מי שאוכל דרך קבע מוצרי בעלי חיים מחקלאות תעשייתית אינו יכול לקרוא לעצמו סביבתן בלי לעקר מילה זו ממשמעותה”. השאלה היא אם צמחונות מתחייבת מאורח חיים אקולוגי, או רק דחיית תוצרי החקלאות התעשייתית. תנועת המזון האיטי (slow food), למשל, הדוגלת בגידול מזון מקומי וקהילתי, תומכת גם (למשל) בייצור גבינות ביתי, או גידול תרנגולות לביצים. מבחינה סביבתית יש בכך הגיון רב, אולם טבעונות מוסרית תראה בכך ניצול ופגיעה ללא הצדקה.

הברית החדשה

עד לפירוק תעשיית המזון מן החי, לפחות בצורתה הנוכחית, ועיקר העיוות המוסרי הכרוך בה, התנועה הסביבתית שותפה לצמחונות המוסרית בביקורת

לשואה (ראו ספרו של צ'ארלס פאטרסון “טרבלינקה יום יום”). בשם ה”יעילות” ריכזה התעשייה את בעלי החיים בשטח קטן מאוד: תרנגולות בכלובי סוללה קטנים, פרות ברפתות ענק, וחזירים במכלאות. הצפיפות יוצרת זיהומי אוויר, קרקע ומים משפכים; המזון הניתן לבעלי החיים אינו מזונן הטבעי, ומורכב מגרעינים, לעיתים קרובות תירס או סויה, היוצרים דלקות כרוניות איתן מתמודדים בתעשייה באמצעות מתן תוספי אנטיביוטיקה, שאמורים גם להתמודד עם מחלות הנגרמות עקב הצפיפות הנוראה. דפוסי גידול כאלה אכן מייצגים בזבוז מדהים וזיהומים סביבתיים קשים, וכן סיכוני בריאות חמורים לצרכני הבשר. יש לציין כי גם בני אדם מנוצלים ונפגעים בתעשייה זו. בארה”ב, מרבית העובדים במפעלי הענק של “עיבוד” הבשר הם עובדים זרים, חסרי מעמד או אפשרויות אחרות, החשופים לפגיעות גופניות ונפשיות קשות. עובדות אלו מאפשרות לגארי יורופסקי למשל, כפעיל הטבעונות הרדיקלית, להשתמש לסירוגין בנימוקים מוסריים, בריאותיים וסביבתיים למען הפסקת הצריכה של מזון מן החי.

עם זאת, אקולוגים רדיקלים כדוגמת Derrick Jensen ו-Lierre Keith מציגים עמדה שונה. מבחינתם, גידול מזון בר קיימא אינו מנוגד לגידול בעלי חיים אלא להפך, כרוך בשילובם. הם סבורים שלא ניתן לבסס את התזונה האנושית על צמחונות בלבד, ולו מהסיבה שבעלי החיים דרושים כדי לקיים גידולים מהצומח. במשק בר קיימא, הם טוענים, התרנגולות מסייעות באכילת מזיקים, והפרות אוכלות עשב, תאית, ובכך לא מתחרות עם בני האדם על מזון. כלומר, החישובים לפיהם ניתן היה לייצר 15 או 20 ק”ג דגנים במקום קילוגרם אחד של בשר בקר שגויים: הבקר אמור לאכול עשב, ולא דגנים, ואז יהיה גם בריא יותר. הם מסכימים שתעשיית המזון מן החי היא עיוות חמור, פשע מוסרי ובזבוז וסיכון סביבתי, מטאפורה מדויקת לכל מה שלקוי בעולם התאגידי של מינו, אולם שהתשובה לכך היא פירוק